JAHON INGLIZ TILLARIDA LEKSIK-SEMANTIK INNOVATSIYALAR VA ULARNING KENGAYUVCHI DOIRADAGI AKS-SADOSI (O‘ZBEKISTON KONTEKSTIDA)

Sh.X.Berdiyeva[1]

1. Osiyo texnologiyalari universiteti magistranti

Mas'ul muallif: Berdiyeva Shahodat Xayrullayevna, Osiyo texnologiyalari universiteti magistranti.

e-mail: Shahodatberdiyeva655@gmail.com

Received: 12 Noyabr 2026
Accepted: 17 Noyabr 2026
Published: 22 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Berdiyeva, S. X. JAHON INGLIZ TILLARIDA LEKSIK-SEMANTIK INNOVATSIYALAR VA ULARNING KENGAYUVCHI DOIRADAGI AKS-SADOSI (O‘ZBEKISTON KONTEKSTIDA) / S. X. Berdiyeva // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 2. — B. 164–168.

Annotatsiya. Maqolada jahon ingliz tillarida leksik-semantik innovatsiyalarning asosiy turlari – o‘zlashtirish, kalkalash, semantik siljish, yangi so‘z yasash va gibrid birikmalar – hind, nigeriya, singapur va filippin ingliz tillari misolida tahlil qilinadi. Ushbu variantlarning lug‘atlari va tavsifiy tadqiqotlaridagi misollar asosida innovatsiyalar tipologiyasi tuzildi. Shuningdek, O‘zbekiston haqidagi ingliz tilidagi rasmiy va ommaviy matnlarda qo‘llanayotgan o‘zbekcha madaniy leksemalar (mahalla, hokimiyat, Oliy Majlis, plov, Navro‘z) tahlil qilinib, ularni ingliz tiliga o‘tkazish usullari va transliteratsiyadagi nomuvofiqliklar aniqlandi. Natijalar kengayuvchi doira mamlakatlarida ingliz tili madaniy o‘zlikni ifodalash vositasiga aylanayotganini ko‘rsatadi.

Kalit so'zlar: World Englishes, leksik innovatsiya, o‘zlashma, kalka, semantik siljish, gibrid birikma, madaniy leksema, transliteratsiya, kengayuvchi doira.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В МИРОВЫХ ВАРИАНТАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ИХ ОТРАЖЕНИЕ В РАСШИРЯЮЩЕМСЯ КРУГЕ (В КОНТЕКСТЕ УЗБЕКИСТАНА)

Аннотация. В статье анализируются основные типы лексико-семантических инноваций в мировых вариантах английского языка – заимствование, калькирование, семантический сдвиг, словообразование и гибридные сочетания – на материале индийского, нигерийского, сингапурского и филиппинского английского. На основе словарей и описательных исследований составлена типология инноваций. Рассмотрены также узбекские культурно-специфические лексемы в англоязычных официальных и медийных текстах об Узбекистане, способы их передачи и несоответствия в транслитерации.

Ключевые слова: World Englishes, лексическая инновация, заимствование, калька, семантический сдвиг, культурная лексема, транслитерация, расширяющийся круг.

LEXICO-SEMANTIC INNOVATIONS IN WORLD ENGLISHES AND THEIR RESONANCE IN THE EXPANDING CIRCLE (IN THE CONTEXT OF UZBEKISTAN)

Abstract. The article analyses the main types of lexical-semantic innovation in World Englishes – borrowing, calquing, semantic shift, coinage and hybrid compounds – using examples from Indian, Nigerian, Singapore and Philippine English. A typology of innovations is built from the dictionaries and descriptive studies of these varieties. The article also examines Uzbek culture-specific words (mahalla, hokimiyat, Oliy Majlis, plov, Navruz) as they are used in English-language official and media texts about Uzbekistan, describing how they are rendered and where transliteration is inconsistent.

Keywords: World Englishes, lexical innovation, borrowing, calque, semantic shift, hybrid compound, culture-specific word, transliteration, Expanding Circle.

Kirish. Til leksikasi jamiyatdagi o‘zgarishlarga eng tez javob beradigan qatlam hisoblanadi. Ingliz tili turli qit’alarda yangi madaniy, ijtimoiy va tabiiy muhitga kirib borar ekan, ushbu muhitga xos tushunchalarni ifodalash ehtiyoji tug‘ildi. Natijada har bir variantda mahalliy tillardan o‘zlashgan so‘zlar, yangi ma’no kasb etgan inglizcha so‘zlar va butunlay yangi yasalgan leksik birliklar paydo bo‘ldi. B. Kachru bu jarayonni ingliz tilining yangi madaniy kontekstga “moslashuvi” (nativization) deb ataydi va uni variantning o‘ziga xosligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida baholaydi [9; 8].

Leksik innovatsiyalar jahon ingliz tillari tadqiqotida alohida ahamiyatga ega, chunki aynan lug‘at tarkibi variantning madaniy o‘zligini eng yaqqol aks ettiradi. Hind ingliz tilidagi prepone (“muddatdan oldinga surmoq”), nigeriya ingliz tilidagi go-slow (“tirbandlik”) yoki singapur ingliz tilidagi kiasu (“biror narsadan quruq qolishdan qo‘rqish”) kabi so‘zlar ushbu jamiyatlarning hayot tarzi va qadriyatlari haqida muhim ma’lumot beradi [12; 7].

Kengayuvchi doira mamlakatlarida, jumladan, O‘zbekistonda ingliz tili asosan xalqaro muloqot vositasi sifatida qo‘llanadi. Biroq bu mamlakatlar ham ingliz tilida o‘z madaniyati, davlat tuzilishi va turmush tarzini ifodalashga ehtiyoj sezadi. O‘zbekiston

haqidagi ingliz tilidagi rasmiy hujjatlar, ommaviy axborot vositalari va turizm materiallarida mahalla, hokimiyat, Oliy Majlis, plov kabi so‘zlarning qo‘llanishi ushbu jarayonning yaqqol ko‘rinishidir. Shu bois kengayuvchi doiradagi leksik jarayonlarni tashqi doira variantlaridagi innovatsiyalar bilan qiyoslash dolzarb ilmiy masala hisoblanadi.

Mazkur masalaning amaliy jihati ham mavjud. So‘nggi yillarda O‘zbekistonning xalqaro hamkorlik, turizm va investitsiya sohalaridagi faolligi oshgani sari mamlakat haqida ingliz tilida tayyorlanayotgan rasmiy hujjatlar, yangiliklar, turistik qo‘llanmalar va ilmiy nashrlar hajmi ham ortib bormoqda. Ushbu matnlarda o‘zbek madaniyatiga xos tushunchalarning qanday berilishi O‘zbekistonning xalqaro miqyosdagi qiyofasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Agar bir tushuncha turli manbalarda turlicha yozilsa yoki noto‘g‘ri ekvivalent bilan berilsa, xorijiy o‘quvchi uchun axborotni qabul qilish qiyinlashadi. Shu sababli madaniy leksemalarning ingliz tilidagi berilishini ilmiy asosda o‘rganish nafaqat nazariy, balki tarjima amaliyoti va til siyosati uchun ham ahamiyatlidir.

Tadqiqotning maqsadi – jahon ingliz tillaridagi leksik-semantik innovatsiyalarning asosiy turlarini aniqlash va ushbu tipologiyani O‘zbekiston haqidagi ingliz tilidagi matnlarda qo‘llanayotgan madaniy leksemalarni tahlil qilishga tatbiq etish. Vazifalar: 1) leksik innovatsiyalarning turlarini nazariy jihatdan asoslash; 2) hind, nigeriya, singapur va filippin ingliz tillari misolida ularni tavsiflash; 3) o‘zbekcha madaniy leksemalarning ingliz tilidagi matnlarda berilish usullarini aniqlash; 4) kengayuvchi doiradagi leksik jarayonlarning o‘ziga xosligini baholash.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Jahon ingliz tillaridagi leksik xususiyatlarni o‘rganishda B. Kachruning hind ingliz tili bo‘yicha ishlari asos bo‘lib xizmat qiladi [9]. U ingliz tilining mahalliy kontekstga moslashuvi natijasida paydo bo‘lgan so‘z va iboralarni tasniflab, “gibrid” birikmalar (masalan, lathi charge – “politsiyaning tayoq bilan hujumi”) va kontekstual ma’no o‘zgarishlarini alohida ajratgan. Nigeriya ingliz tili leksikasi E. Bamiro tomonidan o‘zlashtirish, semantik kengayish va torayish, kalkalash hamda yangi so‘z yasash kabi turlar bo‘yicha tasniflangan [2]. H. Igboanusi esa ushbu variantning amaldagi qo‘llanish lug‘atini tuzgan [6].

Osiyo variantlari bo‘yicha J. Leymgruber singapur ingliz tilidagi xitoy va malay tillaridan o‘zlashmalarni [11], M. L. Bautista va K. Bolton filippin ingliz tilining leksik xususiyatlarini [3] tahlil qilgan. Kengayuvchi doira variantlari leksikasi ham so‘nggi yillarda faol o‘rganilmoqda: Z. Proshina va A. Eddi rus ingliz tilining, Z. Xu esa xitoy ingliz tilining leksik xususiyatlarini tavsiflagan [13; 16]. O‘zbekistondagi ingliz tili bo‘yicha D. Hasanova uning funksiyalari va jamiyatdagi maqomini o‘rgangan [5], biroq o‘zbekcha madaniy leksemalarning ingliz tilidagi matnlarda qo‘llanishi hali alohida tadqiqot obyekti bo‘lmagan.

Nazariy jihatdan leksik innovatsiyalarni baholashda “xato” va “innovatsiya” tushunchalarini farqlash muhim ahamiyatga ega. A. Bamgbose fikriga ko‘ra, biror shaklni innovatsiya deb hisoblash uchun u muayyan jamoada keng tarqalgan, ta’lim olgan so‘zlovchilar tomonidan ham qo‘llanadigan va jamoa tomonidan maqbul deb qabul qilingan bo‘lishi kerak [1]. U innovatsiyaning maqomini belgilovchi beshta omilni ajratadi: demografik omil (shaklni qo‘llovchilar soni), geografik omil (uning hududiy tarqalishi), nufuz omili (obro‘li so‘zlovchilar va yozuvchilar tomonidan qo‘llanishi), kodifikatsiya (lug‘at va grammatikalarda qayd etilishi) hamda maqbullik (foydalanuvchilar va o‘qituvchilar tomonidan qabul qilinishi) [1]. Ushbu mezonlar tadqiqotda tahlil qilingan misollarni tanlashda asos qilib olindi: barcha misollar tegishli variant lug‘atlari yoki nufuzli ilmiy tavsiflarida qayd etilgan, ya’ni ular tasodifiy individual chetlanishlar emas, balki jamoada barqarorlashgan birliklardir.

Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy, leksik-semantik va kontekstual tahlil metodlari qo‘llanildi. Tashqi doira variantlariga oid misollar faqat nashr etilgan lug‘atlar va ilmiy tavsiflardan olindi. O‘zbekcha madaniy leksemalarni tahlil qilish uchun O‘zbekiston Respublikasi rasmiy idoralarining ingliz tilidagi materiallari (jumladan, qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi lex.uz ning inglizcha sahifalari) hamda O‘zbekistondagi ingliz tilidagi yangiliklar nashrlari ko‘rib chiqildi. Tahlil miqdoriy emas, balki sifat xarakteriga ega bo‘lib, uning maqsadi leksemalarning berilish usullari va ularning turli shakllarini aniqlashdan iborat.

Tahlil va natijalar

1. Leksik innovatsiyalarning asosiy turlari. Tahlil qilingan manbalar asosida jahon ingliz tillaridagi leksik innovatsiyalarni beshta asosiy turga ajratish mumkin.

O‘zlashtirish (borrowing). Mahalliy tillardan madaniy, ijtimoiy yoki tabiiy reallikni ifodalovchi so‘zlarning olinishi eng keng tarqalgan jarayondir. Hind ingliz tilida lakh (yuz ming), crore (o‘n million), goonda (bezori), swadeshi (mahalliy ishlab chiqarilgan) so‘zlari [9; 14], singapur ingliz tilida xitoy tilidan kiasu, malay tilidan makan (“ovqat; ovqatlanmoq”) so‘zlari [11], nigeriya ingliz tilida yoruba va igbo tillaridan olingan oga (“xo‘jayin, boshliq”) kabi so‘zlar keng qo‘llanadi [6]. Bunday so‘zlarning ko‘pchiligi ingliz tilida aniq ekvivalentga ega emas.

Semantik siljish (semantic shift). Inglizcha so‘z yangi variantda ma’nosini kengaytiradi, toraytiradi yoki o‘zgartiradi. E. Bamiro nigeriya ingliz tilidagi semantik o‘zgarishlarni ma’noning kengayishi, torayishi va ko‘chishi kabi turlarga ajratadi [2]. Masalan, nigeriya ingliz tilida globe so‘zi “elektr chirog‘i lampochkasi” ma’nosida qo‘llanadi [6]. Filippin ingliz tilida salvage fe’li “sudsiz qatl etmoq” degan, standart ingliz tilidan keskin farq qiluvchi ma’noni anglatadi [3]. Hind ingliz tilida esa hotel so‘zi ko‘pincha “restoran, oshxona” ma’nosida qo‘llanadi [9].

Kalkalash (calque). Mahalliy til iborasi ingliz tiliga so‘zma-so‘z tarjima qilinadi. Nigeriya ingliz tilidagi senior brother (“aka”) yoki hind ingliz tilidagi cousin-brother va cousin-sister (“amakivachcha aka va opa-singil”) birikmalari mahalliy tillarda qarindoshlik munosabatlarini aniqroq farqlash ehtiyojini aks ettiradi [6; 14]. Bunday kalkalar variantning madaniy qadriyatlarini – yoshga hurmat va qarindoshlik tizimining murakkabligini ko‘rsatadi.

Yangi so‘z yasash (coinage). Ingliz tilining so‘z yasash vositalari yordamida standart ingliz tilida mavjud bo‘lmagan

so‘zlar yaratiladi. Hind ingliz tilidagi prepone (postpone so‘ziga qiyosan), filippin ingliz tilidagi presidentiable (“prezidentlikka nomzod bo‘lishi mumkin bo‘lgan siyosatchi”) va nigeriya ingliz tilidagi go-slow (“tirbandlik”) shular jumlasidandir [12; 3; 6]. Bu so‘zlar ingliz tilining so‘z yasash modellari yangi variantlarda faol va mahsuldor ekanini ko‘rsatadi.

Gibrid birikmalar (hybridization). Bir komponenti mahalliy tildan, ikkinchisi ingliz tilidan olingan birikmalar. B. Kachru hind ingliz tilidagi lathi charge, tiffin box (“tushlik idishi”) kabi birikmalarni ushbu turga kiritadi [9]. Gibrid birikmalar ikki til va madaniyatning uyg‘unlashuvini eng aniq ifodalaydi.

Leksik innovatsiyalarning turlari va misollari 1-jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval.

Jahon ingliz tillaridagi leksik-semantik innovatsiyalarning asosiy turlari

Innovatsiya turi	Variant	Misol	Ma’nosi
O‘zlashtirish	Hind	lakh, crore	yuz ming; o‘n million
O‘zlashtirish	Singapur	kiasu, makan	quruq qolishdan qo‘rqish; ovqat
O‘zlashtirish	Nigeriya	oga	xo‘jayin, boshliq
Semantik siljish	Nigeriya	globe	elektr lampochkasi
Semantik siljish	Filippin	salvage	sudsiz qatl etmoq
Kalkalash	Hind	cousin-brother	amakivachcha (aka)
Kalkalash	Nigeriya	senior brother	aka
Yangi so‘z yasash	Hind	prepone	muddatdan oldinga surmoq
Yangi so‘z yasash	Filippin	presidentiable	prezidentlikka ehtimoliy nomzod
Gibrid birikma	Hind	lathi charge, tiffin box	tayoq bilan hujum; tushlik idishi

Leksik innovatsiyalarning tematik guruhlari. Innovatsiyalarni faqat yasalish usuli bo‘yicha emas, balki ular ifodalaydigan tushunchalar sohasi bo‘yicha ham guruhlash mumkin. Tahlil qilingan variantlarda eng ko‘p innovatsiyalar uchraydigan sohalar quyidagilardir: mahalliy boshqaruv va ijtimoiy tuzilma, oziq-ovqat, kiyim-kechak, bayram va marosimlar, qarindoshlik munosabatlari hamda iqtisodiy hayot. Diqqatga sazovor jihati shundaki, turli variantlarda o‘xshash tushunchalar uchun mahalliy so‘zlar o‘zlashtirilgan. Masalan, hind ingliz tilidagi panchayat (“qishloq kengashi”) [9], filippin ingliz tilidagi barangay (“eng kichik ma’muriy-hududiy birlik”) [3] va O‘zbekiston haqidagi inglizcha matnlardagi mahalla tushunchalari mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish shakllarini ifodalaydi. Bu so‘zlarning hech biri ingliz tilida to‘liq ekvivalentga ega emas, chunki ular muayyan jamiyatning tarixan shakllangan institutlarini aks ettiradi.

Oziq-ovqat va kiyim-kechak sohasida ham shunday parallellik kuzatiladi: nigeriya ingliz tilidagi jollof rice (guruch taomi) va agbada (erkaklar uzun libosi) [6], singapur ingliz tilidagi hawker centre (ochiq havodagi arzon taomlar markazi) [11] hamda O‘zbekiston haqidagi matnlardagi plov va chapan so‘zlari bunga misoldir. Ushbu tematik parallellik 3-jadvalda keltirildi.

3-jadval.

Turli variantlardagi madaniy leksemalarning tematik parallelligi

Tematik soha	Hind	Filippin	Nigeriya / Singapur	O‘zbekiston haqidagi matnlar
Mahalliy boshqaruv	panchayat	barangay	oba (an’anaviy hukmdor, Nigeriya)	mahalla, hokimiyat
Oziq-ovqat	tiffin, chapati	—	jollof rice (Nigeriya); hawker centre (Singapur)	plov, non, somsa
Kiyim-kechak	dhoti, kurta	barong	agbada (Nigeriya)	chapan, do‘ppi
Bayram va marosim	Diwali	fiesta	—	Navro‘z, to‘y

Jadvaldagi ma’lumotlar har bir variant o‘z jamiyatining madaniy “lug‘atini” ingliz tiliga olib kirishini ko‘rsatadi. Bu jarayon tashqi doirada ham, kengayuvchi doirada ham bir xil tamoyil – madaniy reallikni nomlash ehtiyoji asosida kechadi, farq esa ushbu so‘zlarning ingliz tilidagi qo‘llanish chastotasi va barqarorligida namoyon bo‘ladi.

2. O‘zbekcha madaniy leksemalarning ingliz tilidagi matnlarda qo‘llanishi. O‘zbekiston haqidagi ingliz tilidagi rasmiy va ommaviy matnlarda mamlakatning davlat tuzilishi, ijtimoiy hayoti va madaniyatiga oid ko‘plab o‘zbekcha so‘zlar uchraydi. Tahlil ularning ingliz tiliga uch asosiy usulda o‘tkazilishini ko‘rsatdi: 1) transliteratsiya – so‘z o‘zbekcha shaklida beriladi (mahalla, hokimiyat, plov); 2) transliteratsiya va izoh – so‘z o‘zbekcha shaklda berilib, qavs ichida yoki keyingi gapda izohlanadi (masalan, Oliy Majlis (Parliament)); 3) funksional ekvivalent – o‘zbekcha so‘z o‘rniga ingliz tilidagi taxminiy muqobil ishlatiladi (masalan, hokim o‘rniga governor yoki mayor).

2-jadval.

O‘zbekcha madaniy leksemalarning ingliz tilidagi matnlarda berilishi

O‘zbekcha so‘z	Inglizcha matnlardagi shakllari	Berilish usuli	Ma’no sohasi
mahalla	mahalla, makhalla	Transliteratsiya (+ izoh)	Ijtimoiy tuzilma
hokim / hokimiyat	hokim, khokim; hokimiyat, khokimiyat; governor, mayor	Transliteratsiya yoki funksional ekvivalent	Davlat boshqaruvi
Oliy Majlis	Oliy Majlis (Parliament)	Transliteratsiya + izoh	Davlat boshqaruvi
so‘m	sum, soum, UZS	Transliteratsiya / xalqaro kod	Iqtisodiyot
plov / osh	plov, palov, osh	Transliteratsiya	Oshxona
Navro‘z	Navruz, Nowruz	Transliteratsiya	Bayram
choyxona	choyxona, chaikhana, teahouse	Transliteratsiya yoki kalka	Turmush tarzi

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, aynan bir o‘zbekcha so‘z ingliz tilidagi matnlarda bir necha xil shaklda uchrashi mumkin. Bu nomuvofiqlikning asosiy sabablaridan biri – o‘zbek tilining kirill va lotin yozuvlari mavjudligi hamda rus tili orqali o‘tgan transliteratsiya an’analaridir. Masalan, khokim va makhalla shakllaridagi kh harf birikmasi rus tilidagi x harfining inglizcha transliteratsiyasidan kelib chiqqan bo‘lsa, hokim va mahalla shakllari o‘zbek lotin alifbosiga asoslangan. Xuddi shuningdek, chaikhana shakli ruscha чайхана orqali, choyxona esa bevosita o‘zbekcha shakl orqali o‘tgan.

Funksional ekvivalentlardan foydalanish ham muayyan muammolarni keltirib chiqaradi. Hokim so‘zini governor deb tarjima qilish viloyat darajasidagi rahbarga mos kelsa-da, tuman yoki shahar hokimi uchun mayor shakli qo‘llanadi. Natijada ingliz tilidagi o‘quvchi uchun ushbu lavozimlarning yagona tizimga mansubligi noaniq bo‘lib qoladi. Shuning uchun ko‘plab rasmiy matnlarda transliteratsiya va izohni birgalikda qo‘llash usuli afzal ko‘riladi.

Muhokama

Tahlil natijalari tashqi va kengayuvchi doira variantlaridagi leksik jarayonlar o‘rtasida ham o‘xshashlik, ham farq mavjudligini ko‘rsatadi. O‘xshashlik shundaki, har ikki holatda ham ingliz tili mahalliy madaniy reallikni ifodalash uchun asosan o‘zlashtirish yo‘lidan boradi: lakh, makan yoki oga singari mahalla va plov ham ingliz tilida aniq ekvivalentga ega bo‘lmagan tushunchalarni ifodalaydi. Bunday so‘zlar ingliz tiliga madaniy “bo‘shliq”ni to‘ldirish uchun kiradi.

Farq esa innovatsiyalarning chuqurligi va tarqalish doirasida namoyon bo‘ladi. Tashqi doira variantlarida ingliz tili kundalik ichki muloqot vositasi bo‘lgani uchun unda semantik siljish, kalkalash va yangi so‘z yasash kabi ingliz tilining o‘z ichki tizimiga ta’sir qiluvchi jarayonlar faol kechadi. R. Mestri va R. Bxatt ta’kidlaganidek, bunday innovatsiyalar so‘zlovchilar jamoasi tomonidan qabul qilingan va avloddan avlodga o‘tayotgan barqaror birliklarga aylanadi [12]. Kengayuvchi doirada, xususan O‘zbekistonda, ingliz tili asosan tashqi muloqotda qo‘llangani uchun innovatsiyalar ko‘proq madaniy leksemalarni o‘zlashtirish bilan cheklanadi. Bu holat E. Shnayderning dinamik modelidagi dastlabki bosqichlarga, ya’ni joy nomlari va madaniy tushunchalar o‘zlashadigan, ammo grammatik tizimga ta’sir hali sezilmaydigan davrga o‘xshaydi [15].

Shu bilan birga, kengayuvchi doiradagi leksik jarayonlarni faqat passiv deb baholash noto‘g‘ri bo‘lardi. Z. Proshina va A. Eddining rus ingliz tili bo‘yicha tadqiqoti kengayuvchi doira variantlarida ham madaniy leksemalar, kalkalar va o‘ziga xos pragmatik normalar shakllanayotganini ko‘rsatadi [13]. Xitoy ingliz tili bo‘yicha Z. Xu ham shunday xulosaga kelgan [16]. O‘zbekiston misolida ham ingliz tilining ta’lim va axborot sohasidagi o‘rni kengaygan sari [5; 4], o‘zbekcha madaniy leksemalarning ingliz tilidagi matnlarda qo‘llanishi kengayib bormoqda.

Transliteratsiyadagi nomuvofiqliklar masalasi amaliy ahamiyatga ega. Bir tushunchaning bir necha shaklda berilishi xorijiy o‘quvchi uchun qiyinchilik tug‘diradi va axborot qidiruvini murakkablashtiradi. Shuning uchun o‘zbekcha madaniy leksemalarning ingliz tilidagi shakllarini o‘zbek lotin alifbosi asosida unifikatsiya qilish, rasmiy matnlarda ularni birinchi qo‘llanganda izoh bilan berish va bunday so‘zlar uchun ingliz tilidagi izohli lug‘at tuzish maqsadga muvofiq. Bunday lug‘at tarjimonlar, jurnalistlar va turizm sohasi mutaxassislari uchun foydali qo‘llanma bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Leksik innovatsiyalarning maqomi ko‘p jihatdan ularning kodifikatsiya qilinishiga bog‘liq. A. Bamgbose ta’kidlaganidek, yangi variantlar uchun asosiy muammolardan biri – innovatsiyalarni qayd etuvchi lug‘atlar va me’yoriy qo‘llanmalarning yetishmasligidir: kodifikatsiya qilinmagan shakllar o‘qituvchilar va imtihon tizimi tomonidan ko‘pincha xato sifatida baholanadi [1]. Shu nuqtayi nazardan, H. Igboanusining nigeriya ingliz tili lug‘ati kabi ishlar variantning me’yoriy maqomini mustahkamlashda muhim qadam hisoblanadi [6]. O‘zbekiston kontekstida ham madaniy leksemalarning inglizcha shakllarini qayd etuvchi ma’lumotnomaning yo‘qligi transliteratsiyadagi nomuvofiqliklarni saqlab qolayotgan omillardan biridir.

Ingliz tilini o‘qitish nuqtayi nazaridan ham mazkur natijalar muhim. A. Kirkpatrikning fikricha, xalqaro muloqotda so‘zlovchi o‘z madaniyatini ingliz tilida tushunarli tarzda ifodalay olishi kerak [10]. Demak, o‘zbek talabalariga o‘z madaniyatiga oid tushunchalarni ingliz tilida qanday berish – transliteratsiya, izoh va funksional ekvivalentdan qachon foydalanish – kabi ko‘nikmalarni o‘rgatish ham ingliz tili ta’limining muhim vazifasi hisoblanadi.

Xulosa

1. Jahon ingliz tillarida leksik-semantik innovatsiyalar beshta asosiy turga bo‘linadi: o‘zlashtirish, semantik siljish, kalkalash, yangi so‘z yasash va gibrid birikmalar. Ular variantning madaniy o‘zligini aks ettiruvchi asosiy vositalardan biridir.

2. Tashqi doira variantlarida (hind, nigeriya, singapur, filippin) barcha besh tur faol bo‘lib, innovatsiyalar ingliz tilining ichki leksik-semantik tizimiga ham ta’sir qiladi.

3. O‘zbekiston haqidagi ingliz tilidagi matnlarda o‘zbekcha madaniy leksemalar asosan transliteratsiya,

transliteratsiya va izoh hamda funksional ekvivalent usullarida beriladi. Bunda kirill-lotin va ruscha transliteratsiya an'analari bilan bog'liq nomuvofiqliklar (khokim/hokim, makhalla/mahalla, chaikhana/choyxona) kuzatiladi.

4. Kengayuvchi doirada leksik jarayonlar hozircha asosan madaniy leksemalarni o'zlashtirish bilan cheklangan bo'lsa-da, ingliz tilining funksional doirasi kengayishi bilan ular chuqurlashishi mumkin. O'zbekcha madaniy leksemalarning inglizcha shakllarini unifikatsiya qilish va ular uchun izohli lug'at yaratish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Bamgbose A. Torn between the norms: Innovations in world Englishes // World Englishes. – 1998. – Vol. 17, No. 1. – P. 1–14.

[2] Bamiro E. O. Lexico-semantic variation in Nigerian English // World Englishes. – 1994. – Vol. 13, No. 1. – P. 47–60.

[3] Bautista M. L. S., Bolton K. (eds.). Philippine English: Linguistic and Literary Perspectives. – Hong Kong: Hong Kong University Press, 2008.

[4] Bezborodova A., Radjabzade S. English in higher education in the Kyrgyz Republic, Tajikistan, and Uzbekistan // World Englishes. – 2022. – Vol. 41, No. 1. – P. 72–91.

[5] Hasanova D. Broadening the boundaries of the Expanding Circle: English in Uzbekistan // World Englishes. – 2007. – Vol. 26, No. 3. – P. 276–290.

[6] Igboanusi H. A Dictionary of Nigerian English Usage. – Ibadan: Enicrownfit Publishers, 2002.

[7] Jenkins J. Global Englishes: A Resource Book for Students. 3rd ed. – London: Routledge, 2015.

[8] Kachru B. B. (ed.). The Other Tongue: English across Cultures. 2nd ed. – Urbana: University of Illinois Press, 1992.

[9] Kachru B. B. The Indianization of English: The English Language in India. – Delhi: Oxford University Press, 1983.

[10] Kirkpatrick A. World Englishes: Implications for International Communication and English Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

[11] Leimgruber J. R. E. Singapore English: Structure, Variation, and Usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

[12] Mesthrie R., Bhatt R. M. World Englishes: The Study of New Linguistic Varieties. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

[13] Proshina Z. G., Eddy A. A. (eds.). Russian English: History, Functions, and Features. – Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

[14] Sailaja P. Indian English. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009.

[15] Schneider E. W. The dynamics of New Englishes: From identity construction to dialect birth // Language. – 2003. – Vol. 79, No. 2. – P. 233–281.

[16] Xu Z. Chinese English: Features and Implications. – Hong Kong: Open University of Hong Kong Press, 2010.